ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 121, Ekim 2021, s. 200-211

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.52786>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
29.09.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.10.2021

Arş. Gör. Erdal POLAT

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
erdalpolat@yyu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-2229-9819

PERS KRALI I. KSERKSES'İN YUNANİSTAN SEFERİNİN ANADOLU GÜZERGÂHI ÜZERİNE

Öz

Pers İmparatorluğu tarihinde önemli birçok askeri harekât yaşanmıştır. Bunların içerisinde I. Kserkses'in Yunanistan Seferi kendine münhasır bir yer edinmiştir. Pers İmparatorluğu'nun geniş sınırlara ulaşmasında önemli rolü olan I. Dareios, batıdaki tehlikeyi bertaraf etmek gibi birçok nedene bağlanabilecek bu sefere ömrü vefa etmediği için oğlu I. Kserkses (MÖ 486-465) babasının hazırlıklarına devam ederek Yunanistan Seferi'ni gerçekleştirmek üzere harekete geçmiştir. Yazar Herodotos'un anlatımıyla muhteşem bir ordu kuran Kserkses, bu ordusuyla kraliyet merkezi olan Sousa'dan yola çıkarak Anadolu sınırları içerisinde ilerlemiştir. Söz konusu bu sınırlar içerisinde önemli merkezlerden geçen kral, Alysos'ta (Nara Burnu) kurdurttuğu köprüyle Trakya üzerinden Yunanistan'a girmiştir. Bu çalışma, Pers Kralı I. Kserkses'in Anadolu sınırları içerisinde ilerlerken geçmiş olabileceği merkezler, tartışmalı bir konu olan ve askerlerin toplanma merkezi olarak kabul edilen Kritalla'nın lokalizasyonu üzerinedir. Yazar Herodotos'un aktardıklarının dikkate alındığı çalışma, çivi yazılı belgeler, antik kayıtlar, modern çalışmalar ve arkeolojik veriler üzerinden yapılacak olan bir değerlendirmedir. Söz konusu çalışmayla tartışmalı bir konu olan sefer güzergâhı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Pers (Akhaemenid) İmparatorluğu, I. Dareios, I. Kserkses, Yunanistan

THE ANATOLIAN ROUTE OF THE GREEK CAMPAIGN OF THE PERSIAN KING XERXES I

Abstract

Many important military operations took place in the history of the Persian Empire. Among these, the Greek campaign of Xerxes I took a special place. Since Dareios I, who played an important role in the Persian Empire's reaching wide borders, died without carrying out this expedition which could be attributed to many reasons such as eliminating the danger in the west, his son Xerxes I (486-465 BC) continued his father's preparations for the war and took action to carry out the Greek campaign. According to the information we obtained from the narration of the writer Herodotus; Xerxes, who established a magnificent army, marched within the borders of Anatolia, starting from Sousa, the royal center, with this army. The king, who passed through important centers within these borders, entered Greece through Thrace with the bridge he had built in Alysos (Nara Cape). This study is about the centers that the Persian King Xerxes I may have passed while he was marching within the borders of Anatolia, and the localization of Kritalla, which is a controversial subject and considered as the gathering center of the soldiers. The study in which what Herodotus has quoted has been taken into account, is an evaluation in terms of cuneiform documents, ancient records, modern studies and archaeological data. The controversial issue, the campaign route, will be tried to be clarified in this study.

Keywords: Persian (Achaemenid) Empire, Darius I, Xerxes I, Greece.

GİRİŞ

Pers tarihi içerisinde I. Kserkses'in Yunanistan üzerine gerçekleştirmiş olduğu askeri sefer önemli bir yer edinmektedir. Pers Kralının söz konusu bu seferde izlemiş olduğu güzergâh ve bu seferde yer alan asker sayısı tartışmaya açık durmaktadır. Hem kısıtlı bilgilerle bu seferi bizlere aktaran metin yazarı Herodotos'un hem de modern araştırmacıların sunmuş olduğu birçok farklı güzergâh Herodotos'un verdiği bilgilerin yanı sıra arkeolojik veriler ve topoğrafya okumalarıyla anlatılmaya çalışılacaktır.

Akhaimenidler, doğuda İndus Irmağı'nın gizemine, batıda Ege'nin maviliklerine kadar ilerlemiş ve Mısır'ı da içine alan farklı birçok etnik gruba ve büyük bir coğrafyaya hükmetmiş ilk ve en büyük Pers İmparatorluğu'dur. Aynı zamanda Parthların (MÖ 140-MS 224) ve Sasani İmparatorluklarının (MS 224-651) öncülüdür (Kuhrt, 2009; Kuhrt, 2012; Sagana-Zımansky, 2015). Önceleri Medlerin boyunduruğu altında yaşayan Persler, II. Kyros'un Anşan Prensi olarak ilan edilmesinden sonra Kurucu Kralı II. Kyros ve kendisine tabi olanlar isyan ederek Medleri de hâkimiyetleri altına alarak güçlü bir oluşum haline gelmişlerdir (Olmstead, 1948; Brosius, 2006; Sarıkaya, 2012). Bu gelişmelerin sonucunda Perslerin doğal sınırı Halys'e (Kızılırmak) kadar genişlemiştir. Pers Kralı II. Kyros Med ve Lydialıların sınır olarak kabul ettikleri Halys'in batı yakasına geçerek hem doğu-batı yolları üzerindeki ticarete hem de Tmolos'tan çıkan (Bozdağ) Paktolos (Sart) Çayı'na karışan altının varlığında söz sahibi olmak istemiştir (Herodotos, I.93; Tekin, 2007). Kyros'un bu isteklerinin karşısında engel olarak duran Lydia Krallığı'dır (bkz Har. 1).

Harita 1: II. Kyros Dönemi'nde Pers İmparatorluğu Yayılım Alanı.

Pers Kralı II. Kyros (MÖ 559-529) Lydia Kralı Kroisos'la Pteria'da yaptığı ve bir sonuca varamadığı savaşın sonunda beklenmedik bir hamle de bulunarak ordusunu Lydia Krallığı'nın başkentine doğru yürütmüştür. Böylesi bir hamleyi beklemeyen Kroisos, terhis ettiği ordularıyla Perslere daha fazla karşı koyamamış ve başkent Sardeis 14 günlük bir kuşatmanın sonunda düşmüştür (Herodotos, I. 82,84; Dönmez, 2012). Sardeis'in düşüşüyle Batı Anadolu'nun kapıları Perslere açılmıştır. Pers İmparatorluğu tarihinde kendine münhasır bir yer edinen Kurucu Kral II. Kyros'un ölümüyle Akhaimenid tahtına oturan I. Dareios (MÖ 522-486), Marathon Savaşı'nda alınan yenilgi ve Atinalıların Sardeis'e saldırımları sonucunda Yunanistan üzerine sefer düzenlemeye karar vermiştir. Sahip olduğu topraklarda Yunanlıların çıkarmış olduğu kargaşayı tamamen çözmek isteyen Kral Dareios, büyük bir ordu kurmaya başlamıştır. Ordu hazırlığının yapıldığı bu süre zarfı içerisinde Dareios'un çocukları arasında yaşanan taht kavgaları ve sefer öncesi Mısır isyanının patlak vermesi Kral I. Dareios'un Yunanistan üzerine yapacağı sefere engel olmuştur (Herodotos, VI. 94,140; VII. 1,4; Gültay, 1987).

YUNANİSTAN SEFERİ

Pers Kralı I. Dareios'un ölümüyle tahta çıkan oğlu Kserkses (MÖ 486-465) babasının Marathon Savaşı'nda almış olduğu yenilgi sonrası yapılan sefer hazırlıklarına devam etmiştir (Dönmez, 2017; Gültay, 1987). Kral Kserkses, babası Dareios gibi daha geniş topraklara hakim olan bir imparatorluk hayali kuruyordu. İmparatorluğun batısında kendisiyle boy ölçüşecek bir gücün varlığı da sefere çıkma nedenlerinden biriydi (Hacıköylü, 2019a; Briant, 2002; Khurt, 2007). Sefere çıkma konusunda çok hızlı davranmayan Kserkses öncesinde isyan seslerinin yükseldiği Mısır ve Babil'e seferler düzenleyerek çıkan isyanları bastırmıştır. Dareios'un kız kardeşinin oğlu Kserkses'in kuzeni olan Mardonios'un ısrarları sonucu sefere çıkmaya karar veren kral, Anadolu toprakları içerisinde önemli bir mesafeyi kat etmek zorunda kalmıştır (Farr, 1850). Mardonios'un böylesine ısrar etmesini Herodotos (VII.5), macera arayan bir yapıya sahip olmasına ve Yunanistan'a kendisinin satrap olarak atanmak istemesine bağlamaktadır.

"Efendimiz, Perslere bu kadar kötülük etmiş olan Yunanlılara hadleri bildirilmesin olmaz. Önce şu elinin altındaki işi bitirsen ve Mısır'ın kör küstahlığını da kırdıktan sonra ordularını Atina'ya karşı seferber etsen olmaz mı? Bütün insanlar arasında adın yiğit olarak anılır ve bir gün ordularını senin topraklarına sürmeye kalkabilecek olanlar da akıllarını başlarına devşirmek zorunda kalırlar." (Herodotos, VII. 5).

Kserkses'in ordusunun ilerlediği yolun güzergâhları ve uğradığı merkezlerin bir kesinliği olmamakla birlikte eldeki veriler ve topoğrafya okumaları sonucunda olası güzergâhları ve merkezlerin ilgili kısmı anlatılmaya çalışılacaktır. Yapılan çalışmalar ışığında Pers Kralı I. Kserkses'in kraliyet merkezinden çıkarak, günümüz Doğu Anadolu Bölgesi üzerinden Anadolu topraklarına giriş yapmıştır. Bölge söz konusu dönemde Armenia satraplığı olarak bilinmektedir. Doğu Armenia satraplığının başkenti olan Thosp'a (Van) gelen Kserkses, Urartu Devleti'nin üzerine kurulmuş olduğu günümüz Van Kalesi'nin güney yamacına bir yazıt yazdırmıştır (Kalkan, 2008). Literatürde "Kserkses Yazıtı" olarak bilinen bu önemli arkeolojik veri Kserkses'in izlemiş olduğu güzergâhların olasılığı için önem arz etmektedir (bkz. Res. 1). Van Gölü'nün güneyinden ilerlediği düşünülen Kserkses'in, satraplık merkezi Van'dan bir diğer satraplık merkezi olan Erzincan/Altın-tepe'ye (Akilisene) doğru yürüdüğü düşünülmektedir (bkz. Har.3)¹. Batı Armenia'nın satraplık merkezi olan Altın-tepe bölgenin Geç Demir Çağı için önemli merkezlerden bir tanesidir. Altın-tepe'de yapılan kazılar ışığında ele geçen Apadana Tarzı yapılar (sütunlu salon) Akhiamenidlerin buradaki varoluşlarını kanıtlamaktadır (Kalkan, 2008).

Resim 1: Kserkses Yazıtı (Basello, 2013, s. 137).

¹Yazar Hacıköylü (2019b) Lisansüstü çalışmasında Pers Kralı Kserkses'in Van'dan ilerlediği rota için Van Gölü'nün kuzeyini işaret etmekteydi (bkz. Har. 2). Daha sonra yaptığı yayında (2019a) güncelleme yaparak Van'dan ilerleyen ordunun rotası için Van Gölü'nün güneyi gösterilmektedir (bkz. Harita 3-4).

Harita 3: Kserkses'in İzlemiş Olduğu Anadolu Güzergâhı (Van Gölü Güneyi) “(Hacıköylü, 2019a, Harita 2)

1. 1-9 Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçok insanın kralı, birçok insanın lideri, Kserkses'i kral yapan, tanrıların en büyüğü, büyük tanrı Ahurmazda'dır.
2. 9-16 Ben Kserkses, büyük kral, krallar kralı, farklı milletlere sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde (hatta uzakların bile) kralı, kral Darius'un oğlu, bir Ahamenişli.
3. 16-27 Kserkses diyor ki: Babam kral Darius idi. Ahuramazda'nın lütfuyla (isteğiyle) güzel binalar inşa etti ve burayı kazma emri verdi, ama bir yazıt yazmamıştı. Ondan sonra ben bu yazıtları yazma emrini verdim. Ahuramazda ve tanrılar beni, krallığımı ve yaptığım şeyleri korusun!” (Kent, 1953, XV).

Doğu Armenia'nın yönetim merkezinden yola çıkarak bir diğer yönetim merkezi olan Altıntepe'den batıya doğru ilerleyen ordunun dini kimliğiyle ön plana çıkan Tokat/Zile'ye (Zela) vardığı belirtilmektedir. Pers Bereket Tanrıçası Anaitis'e ait bir tapınağın olduğu şehire gelen Kral Kserkses'in buradan Herodotos'un Kritalla diye adlandırdığı yere vardığı ifade edilmektedir. Ordunun toplandığı yer olarak söylenen bu alanın topoğrafik yapısı ve jeostratejik konumu itibarıyla Şevket Dönmez tarafından Oluz Höyük olduğu belirtilmektedir. Amasya ilinin yaklaşık olarak 25 km güneybatısında Geldingen Ovası'nda bulunan bu yerleşim alanı çevresindeki düzlük alanlar ile yol ağları üzerinde bulunduğu için ön plana çıkmaktadır.

Apadana (sütunlu salon) yapısı, ateş gedeler, kült yolu gibi Anadolu'da Pers mimari şehir izlerinin görüldüğü bir yer olmasından ötürü Akhaimenid merkezleri içerisinde önemli görülmektedir. MÖ 1. binde İskitlerin baskısı sonucu bugünkü Fars Bölgesi'ni iskan eden Persler, burada kendine özgü kültürlerini mimari yapılarına yansıtmışlardır. Saray ve tapınak inşasının görülmeye başladığı bu yerlerde Persler çok direkli çadırlardan esinlenildiği düşünülen taş kaideler üzerine ahşap dikmelerin konarak çatının taşındığı yukarıda bahsettiğimiz Apadana (sütunlu salon, taht salonu) inşa etmişlerdir (Dönmez, 2018d). Bununla birlikte Persler için önemli olan Paradeisos² (parklar) yapısı için Oluz Höyük, Kızılırmak Havzası'nda ki uygun ortamlardan biri olarak kabul edilir. Oluz Höyük'te yapılan kazı çalışmalarında elli iki adet kurşun sapan tanesi ve tunçtan yapılmış olan dokuz adet ok ucu bu öneriyi askeri manada destekleyen arkeolojik veriler olarak görülmektedir. Orduların toplanacağı yer olan Kritalla'nın bazı özelliklere de sahip olması düşünülmektedir. Bu özellikler içerisinde Kritalla'nın, Persler için hem siyasi hem kültürel hem de dinsel olarak yakınlık hissedebilecekleri iyi bilinen bir yer olmasıdır (Dönmez, 2016; bkz. Res. 2,3). Ayrıca Kritalla olarak düşünülen Oluz Höyük'ün, modern İran Yolu olarak bildiğimiz bugünkü Amasya-Erzincan-Erzurum güzergâhlarının yanı sıra tarihi yol ağı üzerinde olması da son derece önemlidir (Dönmez, 2016). Kritalla'da kışı geçirdiği düşünülen ordunun baharın ilk aylarında ilerlemeye devam ettiği ifade edilmektedir. Halys'i (Kızılırmak) geçen ordunun Kelainai'ye (Dinar) yöneldiği ve sırasıyla, Boğazköy, Büyüknefes (Tavium), Ankyra (Ankara), Gordion (Yassıhöyük), Pessinus (Ballıhisar), Amorion (Hisarköy) ve Symnada (Şuhut) yerleşimleri geçilerek Dinar'a (Kelainai) vardığı belirtilmektedir (bkz Har. 2). Kserkses'in ordusunun izlemiş olduğu olası güzergâhların Pers Kral Yolu'nun "kuzey" ve "güney" rotasının bir kısmını izlediği görülmektedir. Sebastea, Zile, Oluz Höyük, Ankyra, Yassı Höyük, Pessinus kuzey rotanın üzerinde yer alan yerleşim merkezlerini oluştururken, Amorion, Synada, Kelainai güney rotanın bir kısmını teşkil etmektedir. Kelainai yerleşimine gelen ordu, Phrygia Bölgesi içerisinde ilerlemiştir. Bulundukları yerde MÖ 7. ve 2. yüzyıllara tarihlenen kanatları yaprak şeklindeki ok uçları burada konaklayan ordunun varlığına arkeolojik bir veri olarak sunulabilir. Ayrıca Ksenophon (I.2.9) Kelainai yerleşiminde bulunan saray ve kale yapılarının Kserkses'in Yunanistan seferinden dönüşünde yaptırdığını belirtir. Kelainai'de Atys oğlu Lydialı zengin Pythios askerlerine cömert davranışlarından etkilenen Kserkses bu duygularla yoluna devam etmiştir. Kelainai şehrinden ayrılan ordu, Herodotos'un ifadesiyle tuz çıkarılan bir gölün yanından geçmiştir. Bu ifadeler doğrultusunda muhtemelen Kelainai'nin güneybatısında bulunan Acıgöl den geçmiş olmalıdırlar. Bugünkü Afyonkarahisar ile Denizli il sınırları içerisinde kalan Acıgöl, Dazkırı ve Çardak ilçelerinde bulunmaktadır. Bu gölün çevresini dolanan ordu, Denizli'nin Honaz İlçesi'nde bulunan ve Phrygia'nın bir şehri olan Kolossai'ye (Honaz) varmıştır (Herodotos, VII. 29,30). Lydia Kralı Kroisos'un diktirdiği bir dikmetaş ile Phrygia ile Lydia'yı birbirinden ayıran bugünkü Denizli sınırları içinde bulunan Kydrara'ya varılmış, Lydia sınırlarına girilerek başkent Sardeis'e doğru ilerleyerek şehre girilmiştir. Çanakkale Boğazı (Hellespontos) üzerinde köprü kurulması için Sardeis'te bekleyen Kserkses ve ordusu yaşanan bir takım olumsuzluklara rağmen köprünün kurulduğu haberini alınca kışın bitimiyle ilkbaharda Dardanos üzerinden boğazın en dar, kıtaların birbirine en yakın olduğu yere bugün Nara Burnu olarak bilinen Abydos için yola çıkmışlardır. Abydos'ta kurulan köprüler üzerinden geçen Kserkses ve ordusu, Avrupa topraklarına ayak basarak Trakya üzerinden Yunanistan'a doğru ilerlemiştir (Herodotos, VII. 33,37,108; Günaltay, 1987).

²Ksenophon, *Anab. I.2.7; I.4.10.*

Resim 2: Oluz Höyük Yerleşimi (Dönmez, 2016, Fig. 8).

Resim 3: Geldingen Ovası (Dönmez, 2016, Fig.9).

Harita 2: Kserkses'in İzlemiş Olduğu Anadolu Güzergâhı (Van Gölü Kuzeyi) (Hacıköylü, 2019, Harita 10).

Bu konuyla ilgili olarak Ramsay (1920), Pers Kralı Kserkses'in Yunanistan'a doğru izlediği rotanın kesin olarak belirlenemediğini ifade etmektedir. Genel değerlendirmeler ışığında güzergâhın, Kserkses'in ordusunun Kilikia Kapıları'ndan geçerek Torosları aştığına dairdir. Buradan ilerleyen ordunun başka bir yolu kullanma şansının olmadığı ve Torosları aştıktan sonra kuzey yönünde Kritalla'ya varıldığı belirtilmektedir. Kritalla'nın lokalizasyonu ile ilgili farklı bir öneride bulunan Ramsay (1920), Kritalla olarak adlandırılan yerin bir yerleşim alanı olan kasaba mı yoksa bir bölge mi olduğu konusunun belirsizliğini koruduğunu belirterek modern Türkiye'nin Orta Anadolu Bölgesi'ne bakılmasını önermektedir. İç Anadolu Bölgesi'nde günümüz adlandırmasıyla Kemerhisar (Tyana) ya da Ereğli (Kybistra) bereketli ovalarını ve sulak olan bu alanları işaret etmektedir. Hatta Kybistra ve modern tanımıyla Akyol arasında uzanan verimli ve sulak alanın ordunun toplanması için elverişli olduğunu ifade etmektedir. Kritalla'nın Akyol civarlarındaki bir yerin, kasabanın adı olması gerektiği önermesinde bulunmaktadır. Bu düşüncelerin yanı sıra Demir (2020) Kritalla lokalizasyonu için Halys'in aşılmadan önceki bir noktada olabileceği fikrinin Sivas (Sebastea), Arkhelais (Aksaray), Kybistra (Ereğli), Tyana (Kemerhisar) ve Kaesaria (Kayseri) gibi farklı şehir önerilerinde bulunulmasına neden olduğunu belirtmektedir. Söz konusu şehirler arasından Kaesaria ve Arkhelais ön plana çıkan şehirlerdir. Kritalla için Avanos ve civarı olan Köybağı? yerleşimi de önerilmektedir.

Araştırmacı Ramsay, Herodotos'un bu yürüyüş esnasında Halys'den (Kızılırmak) bahsetmesini Phrygia ve Kappadokia arasındaki sınır nehri olduğuna bağlamaktadır. Eğer Kserkses'in ordusu Halys'i geçmiş olsaydı, Orta Anadolu Bölgesi'nde bulunan Tuz Gölü'nün kuzey tarafının ve bu gölün etrafında uzanan kurak bölgenin takip edilmesi zorunlu olacaktı. Bölge su kaynakları açısından büyük bir ordunun ihtiyacını karşılayacak kadar yeterli görülmemektedir. Dolayısıyla Tuz Gölü'nün kuzeyinden ve söz konusu kurak bölgeden uzak durulmalıdır (Ramsay, 1920).

Doğudan hareket ederek gelen bir ordunun Kritalla önerisi olarak kabul edilen Orta Anadolu'da yoğunlaşacağı ve Kybistra yoluyla Kilikia'nın batı çıkışına doğru uzanacağını belirtmektedir. Yüksek bir alanda kışın soğuk geçtiği Tyana Vadisi'nde bir ordunun uzun süreli konaklaması birçok olumsuz duruma sebebiyet verebilirdi. Ramsay'a göre, asker yoğunluğu çok doğru bir şekilde düzenlenmiş, büyük bir askeri birlik uzun bir süre Kritalla'da bekletilmemişti. Ordu, Karaman (Laranda) ve Torosların yakınlarında bulunan verimli ovalardan, Lykonias'nın güney ucundan Kelainai'ye (Dinar) doğru ilerlemektedir (Ramsay, 1920). Bu alanı geçen ordunun, büyük orduların geçebileceği nadir alanlardan birini tercih etmek zorunda kalacağı düşünülmektedir. Bu durumda yiyecek ve su kaynakları açısından zengin olan "Pisidia Rotası" önerilmektedir. Bu bölgenin topoğrafik yapısının daha düz ovalardan ve az eğimli yüksek alanlardan oluşması tercih edildiğini göstermektedir (Ramsay, 1920). Kral Kserkses'in Halys aşıldıktan sonra Kelainai'ye doğru izlemiş olduğu güzergâhları modern yol güzergâhlarıyla karşılaştırılarak netlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Yozgat-Avanos-Nevşehir-Aksaray-Konya-Kadınhanı-Ilgın-Akşehir-Çay-Dinar rotası ile Kaman-Kulu-Cihanbeyli-Yunak-Akşehir-Çay-Dinar rotası önerilmiş ve ilk güzergâh önerisinin kullanılmış olma ihtimali üzerinde durulmuştur (Demir, 2020).

SONUÇ

Bir Asya İmparatoru olarak kalmak istemeyen, Akhaimenid Hanedanlığı tahtında oturan I. Kserkses, Yunanistan üzerine çıkmış olduğu seferde Anadolu topraklarında uzun bir yol kat etmiştir. Kserkses'in ordusunun ilerlemiş olduğu güzergâhların kesinliği bilinmemekle birlikte, yazar Herodotos'un vermiş olduğu kısıtlı bilgiler ışığında, bazı arkeolojik verilerin yardımı ve yapılan topoğrafya okumalarıyla söz konusu olası güzergâhlar belirlenmeye çalışılmıştır. Ordunun geçmiş olduğu yerlerde görülen yazıt, Kserkses'in Anadolu'ya satraplık merkezi olan Van'dan girdiği ihtimalini yükseltmektedir. Nitekim Herodotos (VII.24) Kserkses'in bu sefer esnasında yaptırdığı işler için gücünü gösterme gayreti içerisinde olduğunu ayrıca anıtlar bırakma hevesi taşıdığını ifade etmektedir. Söz konusu ifadelerin ışığında Van Kalesi'nde bulunan 'Kserkses Yazıtı' ve kraliyet merkezi Persepolis sarayında bulunan yazıt da bu duruma örnek olarak gösterilebilir.³ Bir diğer önemli merkez olan Erzincan Altın-tepe ve Anaitis'e yapılan tapınağın bulunduğu Zile'nin ordunun ilerleyişinde izlenmiş olan güzergâhlar içerisinde mantıklı görünmektedir (Strabon, XI.8.4). Bir orduya ait olabileceği düşünülen ok uçları, sapan taneleri, Pers mimari şehir karakterini yansıtan yerleşim yeri ve bir ordunun toplanabileceği ve ihtiyaçlarını karşılayabileceği koşulların varlığı, Herodotos'un belirttiği Kritalla için Oluz Höyük yerleşimini öne çıkarmaktadır. Bu düşüncelerin yanı sıra Dönmez ve Hacıköylü'nün değerlendirmelerine göre, Kserkses'in Kritalla'dan (Oluz Höyük?) hareket ederek sırasıyla Boğazköy, Büyüknefes (Tavium), Ankyra (Ankara), Gordion (Yassıhöyük), Pessinus (Ballıhisar) ve Amorion (Hisarköy) gibi yerleşimlerden geçtiği ifadeleri, ordunun Halys dışında ikinci bir nehri Sangarios'u (Sakarya) iki defa aşmak zorunda kalacağını göstermektedir. Herodotos'un Kritalla olarak adlandırdığı bu yerin, Kappadokia sınırları içerisinde kalan Oluz Höyük (?) yerleşimi olarak kabul görmesi bu defa ordunun neden kuzeybatı yönünde ilerlemeyi bir kenara bırakıp güneye doğru inmesine sebepler aratmaktadır. Ordusunu burada (Oluz Höyük?) toplayıp Sardeis'e doğru devam eden Kserkses, Pers Kral Yolu'nun önce kuzey rotasını izlemiş daha sonra ise güney rotaya doğru inerek devam etmiştir. Kuzey rotanın

³ "Kral Kserkses diyor ki; Kral Dareios'un başka çocukları da vardı. Fakat Ahuramazda'nın isteğiyle kral oldum. Kral olduktan sonra çok güzel inşalar yaptım. Babamın inşa ettiklerini korudum ve onlara eklemeler yaptım. Benim yaptıklarım ve babamın yaptıklarını Ahuramazda'nın iradesiyle inşa ettik." (Kent, 1953, XPf, 27-43).

tamamının kat edilememesi coğrafi yapının ordunun yürüyüşüne müsaade etmeyişi olarak düşünülebilir. Çünkü daha dağlık ve enbeli bir topoğrafya ordunun ilerleyişini güç bir hale getirmektedir. Herodotos'un zaten yüzeysel bir şekilde vermiş olduğu rota bilgilerinde buna rastlamak mümkün değildir.

Bir diğer öneride, ordunun Kilikia Kapıları'ndan Anadolu topraklarına ayak bastığı ve Torosları aşarak Kritalla'ya (Akyol civarı?) vardığı ifade edilmektedir. Bu söylemler ışığında da Kritalla'nın günümüz Türkiye'sinin Orta Anadolu'sunda aranması gerektiği görülmektedir. Ramsay'a göre, Orta Anadolu Bölgesi'nde ilerleyen ordu, günümüz İç Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde kalan Suğla Gölü (Trogitis) ve Karalis Gölü (Beyşehir) rotasını izleyerek modern coğrafi yerleştirmelere göre Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde kalan ve irili ufaklı birçok gölün kaynağına sahip olan Isparta-Uluborlu üzerinden Kelaniai'ye varmaktadır. Kilikia Kapıları'nı aştığı ifadeleri, Herodotos'un (VII.20) Kserkses'in ordusunun büyüleyici bir şekilde olduğunu ve Dareios'un Skyth seferinin bunun yanında sönük kaldığı aktarımları, Kserkses'in ordusuna türlü zorluklar teşkil edecek olan Torosların aşılması, üzerine düşünülmesi gereken bir konudur.

Pers Kralı I. Kserkses'in, Yunanistan'a doğru yaptığı seferin Anadolu sınırları içerisindeki olası güzergâhlarını etkileyen bir diğer önemli durumda sefere çıkan ordudaki asker sayısıdır. Herodotos'un (VII.184,186) vermiş olduğu rakamlara bakıldığında Asya'da toplanan kara ordu sayısı bir milyon yedi yüz bindir ve bu sayıya atlı birlikler eklenmemiştir. Atlı birliklerle bu sayı yaklaşık olarak bir milyon sekiz yüz bini bulmaktadır. Kara ve deniz ordularının toplamı iki milyon üç yüz on yedi bin altı yüz on kişidir. Asya'da toplanan orduya Avrupa'da hazırlanan asker sayısını da ilave ettiğimizde bu sayı iki milyon altı yüz kırk bir bin altı yüz on kişiyi bulmaktadır. Farklı birçok ulustan insanın katıldığı orduya Herodotos'un vermiş olduğu bu sayılara ordunun lojistik ve diğer ihtiyaçlarını karşılayan insanlar dahil edilmemiştir (Dönmez, 2017, s. 45; Hacıköylü, 2019a, s. 161). Bu konudaki kanaatim yazar Herodotos'un seferde yer alan asker sayısının abartılı olduğuna dairdir. Kraliyet merkezinden yola çıkarak Anadolu içlerine ilerledikçe kademeli bir şekilde artan asker sayısının bir milyon sekiz yüz bini bulması, ordunun geçtiği yerlerde su kaynaklarının ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalacağına, yiyecek tedarikinde zorluklar yaşanmasına neden olacaktır. Ayrıca böylesine büyük bir ordunun manevra kabiliyeti, geçitlerin ve yolların topoğrafik olarak bu yürüyüşe hangi ölçüde müsaade edişi hep tartışmalı bir konu olarak kalacaktır. Yazar Ramsay'ın (1920, s. 93), on bin kişilik gruplar halinde yürüyorlardı fikri mantıklı bulunsada Herodotos'un vermiş olduğu sayı gerçek dışında kalmaktadır.

Özetle Kserkses'in Yunanistan üzerine yapmış olduğu seferde ordunun yürüdüğü güzergâhlar kesinlik kazanamamıştır. Yazar Herodotos'un Kritalla ve sonrasındaki ilerleme rotasında vermiş olduğu yüzeysel bilgiler rotanın detaylı bir şekilde açıklanmasına engel olmaktadır. Bu durumun sonucunda ise, sunulan veriler ve ortaya konan gerekçeler, günümüz Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Oluz Höyük (?), Orta Anadolu'da Kybistra ve Akyol boyunca uzanan bereketli ovalar (?) ile Avanos ve Köybağı civarı (?) gibi yerleşim alanları Kritalla olarak sunulmuş buna bağlı olarak da farklı güzergâh ve yol ağları önerilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Harita 4: Önerilen Yol Güzergâhları ve Kritalla Yerleşimi.

KAYNAKÇA

- Herodotos (2006) *Historiaiai (Tarih)* (Müntekim Ökmen Çev.). (MÖ 430) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Ksenophon (2007) *Anabasis Onbinlerin Dönüşü* (Oğuz Yarlıgaş Çev.). (MÖ 400) Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Strabon (2012) *Geographika (XII-XIII-XIV)* (Adnan Diler Çev.). Strabon (MS 7.) İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Strabo (1924) *The Geography of Strabo*. H. L. Jones VI-XI boks (Ed.), (MS 7.) Cambridge, Mass.: Harvard University Press, William Heinemann, Ltd., London.
- Briant, P. (2002) *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire* (Peter D. Daniels Trans.) Eisenbrauns, Indiana.
- Brosius, M (2006) *People of Ancient World The Persians*. Oxon, Routledge Taylor&Francis Group.
- Demir, M. (2020) Herodotos'ta Küçük Asya Pers Kraliyet Yolu: Diğer Antik Yazarları ile Karşılaştırılarak İncelenmesi ve Açıklanması. *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXV/2, s. 439-472.
- Dönmez, Ş. (2018d) Oluz Höyük'te Pers Mimarisinin Temelleri Bulundu. *#Tarih 54 (Kasım)*, s. 26-29.
- (2016) *Anadolu ve Ermeniler Kızılırmak Havzası Demir Çağı Toplumunun Doğu Anadolu Yaylası'na Büyük Göçü*, Ön Tarih Yayınları 1, İstanbul.

- (2013) Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu'nun Kralı Pers Merkezi. *Güneş Karadeniz'den Doğar Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar* (yay. haz. Şevket Dönmez), Hel Yayıncılık, Ankara, s. 103-140.
- (2012) Oluz Höyük Karadeniz'de Persler. *Aktüel Arkeoloji*. (Ocak-Şubat), s. 140-145.
- Farr, E. (1850) *The Persians*, Robert Carter & Brother, New York.
- Günaltay, Ş.M. (1987) *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hacıköylü, B. (2019a) Pers (Akhaemenid) Kralı Kserkses'in Yunanistan Seferinin Anadolu Güzergâhı: Güncel Arkeolojik ve Tarihsel Coğrafya Bulguları Işığında Genel Bir Değerlendirme. *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post Urartu, Med ve Akhaemenid İmparatorlukları* (Haz. Aynur Özfirat-Şevket Dönmez-Mehmet Işıklı-Mona Saba), Ege Yayınları, İstanbul, s. 159-179.
- (2019b) *Pers (Akhaemenid) Kralı I.Kserkses'in Yunanistan Seferinin Anadolu Güzergâhı: Güncel Arkeolojik ve Tarihsel Coğrafya Bulguları Işığında Genel Bir Değerlendirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Kalkan, H. (2011) Doğu Anadolu'da Geç Demir Çağ: Sorunlar ve Gözlemler. *OLBA XIX*, Kaam Yayınları, Mersin, s. 47-56.
- (2008) *MÖ 6-4. Yüzyıllarda Doğu Anadolu: Arkeolojik Veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Kent, R. (1953) *Old Persian: Grammer, Texts, Lexicon*, American Oriental Society Volume 33, New Haven.
- Kuhrt, A. (2012) Pers İmparatorluğu Anadolu'da Persler. *Aktüel Arkeoloji Ocak-Şubat Sayı:25*, İstanbul, s. 22-37.
- (2009) *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) Cilt I -II* (Çev. Dilek Şendil), İstanbul, İş Bankası Yayınları.
- (2007) *The Persian Empire A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, New York.
- Olmstead,A.T.(1948) *History of The Persian Empire*. Chicago, The University Of Chicago Press.
- Ramsay,M.W.(1920) "Military Operations on the North Front of Mount Taurus", *The Journal of Hellenic Studies Vol. 40 Part I*, s. 89-112.
- Sagona,C-Zımansky,P. (2015) *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000.000-550*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sarıkaya, S. (2012) Astyages ve Kroisos'un Sonu Medler, Persler, Lidyalılar. *Aktüel Arkeoloji Ocak-Şubat Sayı:25*, İstanbul, s. 38-51.
- Tekin, O. (2007) *Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*, İletişim Yayınları, İstanbul.